

En anmälare ska som bekant aldrig kritisera en författare för det som han eller hon inte gjort, varför denna upplysning till recensionens läsare får räcka.

Hanna Enefalk har – för att sammanfatta – skrivit en ingång till skillingtrycken som källmaterial. Den kommer med all säkerhet att finnas i litteraturlistorna hos dem som framöver intresserar sig för denna tryckgenre.

Gunnar Ternhag, Falun

Anna Dahlgren: *Ett medium för visuell bildning. Kulturhistoriska perspektiv på fotoalbum 1850–1950*. Makadam förlag, Göteborg/Stockholm 2013. 359 s., ill. ISBN 978-91-7061-132-2.

Fotoalbumets kulturhistoria ger sig konstvetaren Anna Dahlgren i kast med i sin bok *Ett medium för visuell bildning*, som gavs ut i december förra året. Här är det just fotoalbumet som står i centrum för analysen, både som föremål, dess materialitet, men också hur fotoalbumet kan förstås ur bildhistoriska och mediehistoriska perspektiv.

Fotoalbumens historia är egentligen ganska kort. Bruket att ordna fotografier i album spred sig i mitten av 1800-talet och än idag finns i våra minnesinstitutioner många exemplar av dessa tidstypiska album, ofta inbundna läderböcker där fotografierna – visitkortsporträtt förstås – klassificerades och ordnades efter tidens principer. I en tid då snart sagt var och en är utrustad med en digital kamera i någon form, och även i stor utsträckning förvarar sina bilder digitalt, kanske det traditionella fotoalbumet är ett minne blott, en exotisk kvarleva från fotografiets barndom?

Det var först i Paris man var först ute med bruket att samla dessa porträttfotografier. I mitten av 1800-talet började s.k. ”album artistique” erbjudas till försäljning. I dessa tidiga album fanns plats för 18 fotografier och detta blev startskottet för den formliga albumfeber som spreds över Europa. Tio år senare, kring mitten av 1860-talet, var albumförsäljningen i full gång. ”Det var en snillrik uppfinning, de der albums” menar *Dagens Nyheter* 1865 och redogör för det nya sättet att inte bara samla utan också betrakta fotografier.

Naturligtvis var detta inte en hobby som var alla förunnade, utan de som hade råd och tid, men som också besatt den bildning det krävdes för att till fullo förstå att ordna dessa album var också de som kunde ägna sig åt denna nya – men allt mer populära – hobby. Och

att denna hobby blev allt mer populär hängde förstås samman med att den tekniska utvecklingen inom fotografin gick framåt och att det blev mindre kostsamt att framställa fotografierna. Fortfarande var dock dessa fotografier framställda i en ateljé och att posera framför en kamera var en okänd erfarenhet för många. Man fick rådet att vara alldeles stilla och att inte le eller skratta.

Från början betraktades detta främst som en kvinnlig syssla, detta albumskapande. De tidiga albumen var ofta pyntade med blommor och blad, sinnliga och snirkliga. Detta förändrades när de allra första lådkamerorna nådde marknaden. Den utan tvekan mest populära blev Kodak no. 1, som började säljas 1888 och som mycket snart blev en succé. Nu kunde var och en ta sina egna bilder, utan att behöva ta omvägen om en ateljé. Dahlgren kallar dessa foton för andra vågens fotoalbum, där amatörfotografens alster står i centrum. I och med denna förändring menar hon också att fotograferandet blev en alltmer manligt kodad sysselsättning. Nu var det främst tekniken som hamnade i centrum, med hjälp av kamerans olika inställningar och tekniska lösningar och hjälpmedel förflyttades fokus från det estetiska insamlandet och vårdandet till själva processen att ta och framkalla fotografierna. Detta mönster går att känna igen från andra verksamheter, ju mer tekniken hamnar i fokus desto mer manligt kodad blir också företeelsen.

Det är ett rikt, både till omfång och till innehåll, material som Dahlgren har arbetat med. Fotoalbumen är som sagt många och relativt vanligt förekommande i arkiv, biblioteks- och museisamlingar. Samma mönster återfinns även internationellt, och Dahlgren gör intressanta utblickar mot andra samlingar, även om tyngdpunkten ligger på de fotoalbum som återfinns i Nordiska museets samlingar. Dahlgren bygger upp sin studie av dessa fotoalbum tematiskt, där fotoalbumets historia liksom dess materialitet studeras ingående. Hur fotoalbumen tillverkades och såldes, men också hur dessa konsumerades hamnar i centrum, liksom i vilka material de tillverkades, i vilket format och hur de dekorerades. Här tar Dahlgren spjörn mot uppfattningen att fotoalbumet är ett medium som bör – och kan – förstås i relation till andra medier, som på liknande sätt använts för att samla, ordna och ställa ut bilder. Andra teman som Dahlgren tar upp utgörs av porträttfotografiernas utveckling, där hon pekar på vikten av att förstå att de tidiga fotoalbumen hade en inneboende bildande funktion och strävan. Man samlades kring de tidiga ateljébilderna för att studera dessa och lära sig de avbildade personernas namn, deras släktband och kanske skvallrade man lite om vem

som kände vem och utbytte intressant information som kunde komma betraktaren till gagn på olika sätt. Detta förfarande, menar Dahlgren, avslöjar att albumet var att betrakta som ett socialt föremål. Tanken var att man skulle umgås med albumen som utgångspunkt. Idag, däremot, är formaten på våra – allt oftare digitala – bilder sådana att de uppmanar till enskilt betraktande i mobiltelefoner eller på läsplattor. Detta trots att våra samtida bilder i en annan mening är mer offentliga än de tidiga albumen.

Det som ger boken mervärde, är att det egentligen inte bara handlar om fotoalbumen. Istället hamnar fokus ganska snart på vad dessa album, som så tålmodigt byggdes upp och vårdades genom generationerna, kan avslöja om den tid i vilken de tillkom. Vid tiden för de första fotoalbumens tillkomst menade man sig kunna utläsa människans inre genom att studera dess yttre. Genom fotografiet avslöjades med andra ord en människas goda sidor, men också de dåliga. Ädelmod, godhet och givmildhet såväl som snålhet, kriminalitet och ondsinhet. Utsidan speglade insidan. På det sättet fungerade albumen som ett medium för visuell bildning. Här kunde människor med hjälp av fotoalbumen, detta ”galleri i fickformat”, öva upp sin förmåga att studera platser och personer, typer och individer, likheter och skillnader.

Denna kategoriseringsiver genomsyrade hela samhället. Ett tydligt exempel på detta är den brittiske antropologen Francis Galton och hans verk *Record of Family Faculties* och *Life History Albums*, båda utgivna på 1880-talet, där han pekade på vikten av att kartlägga individens arv och biologiska utveckling. Dessa skrifter tillkom inom det rashygieniska tänkandet och den sociala statistiken var av vikt för att visa på en god medborgares framväxt. Allt skulle antecknas, först av föräldrarna, för att framtiden skulle kunna förutses. Särskild vikt skulle läggas vid livets högtider, som födelsedagar, bröllop och begravningar, men även vid religiösa högtider. Dahlgren kopplar samman Galtons album med amatör- och familjealbumens framväxt och menar att i båda dessa fanns en vilja till att samla och förvalta och kanske också förklara barnens men också familjens liv. Fotoalbumen, menar Dahlgren, var ett tidstypiskt uttryck för de encyklopediska drömmarna som rådde under 1800-talets senare del. Att samla och att ordna, att förklara och förutse avslöjar hur 1800-talsmänniskorna förhållit sig inte bara till familjeporträtt utan också till omvärlden.

Dessa 1800-talsalbum skiljer sig från senare tiders album. Inte nog med att de tidiga albumen hade en bil-

dande funktion. Porträttfotografierna monterades på sidor i böcker – album – noga inbundna och ofta påkostade. Dahlgren pekar på att dessa fotografier ordnades efter gängse tankar om hierarki och samhällelig ordning och därmed också blir en bild av samhället i miniatyr. Innehållet i albumen, lika mycket som albumen i sig själva, berättar en historia om dåtidens föreställningar om makt, status och kön, men också om centrum och periferi likaväl som nation och omvärld. Dessa album, menar Dahlgren, hade snarare en prognostisk funktion, de skulle avslöja och förutsäga någonting om sin samtid, medan dagens album snarare ska fungera som ett bevis på redan skedda händelser, dvs. att dess funktion främst är nostalgisk och tillbakablickande.

Dahlgren menar också att de tidiga visitkortsfotografierna främst var till för privat bruk, både formatet och förvaringen av dem antyder detta. Naturligtvis är en avbildning, målad eller fotograferad, i sig en ofentlig handling och som sådan ingår tanken på att bli betraktad och kanske bedömd. Här hade jag gärna sett att Dahlgren också inkluderat de tänkta betraktarna i högre grad. Blicken på fotografierna i albumen är lika avslöjande som tanken bakom handen som ordnar fotografierna i albumen.

Anna Dahlgrens bok *Ett medium för visuell bildning* är ett lyckat försök att ge en mer nyanserad bild av fotoalbumen och deras historia. Genom att se albumen som en del av något större och samtidigt sätta in dem i en kontext som omfattar det omgivande samhällets kulturella yttringar och tekniska framsteg lyckas Dahlgren förflytta fokus från själva albumen till den kontext vari de tillkom.

Marie Steinrud, Stockholm

*Den dolda kvinnomakten. 500 år på Skarhults slott.* Alexandra von Schwerin (red.). Atlantis, Stockholm 2014. 192 s., ill. ISBN 978-91-7353-667-7.

En viss uppmärksamhet väckte boken *Den dolda kvinnomakten. 500 år på Skarhults slott* när den kom ut för ett par månader sedan, på internationella kvinnodagen. Kanske var det inte så mycket själva innehållet som diskuterades, utan mer utgångspunkterna bakom antologin. Det är redaktören och nuvarande slottsfrun på Skarhult, Alexandra von Schwerin, som i inledningen till antologin berättar om hur hon började undra över sina företrädare och deras liv. Till svar fick hon av his-